

5. Москалькова Т.Н. Этика уголовно-процессуального доказывания. Стадия предварительного расследования / Т.Н. Москалькова. – М. : Спарк, 1996. – 125 с.
6. Мальцев Г.В. Нравственные основания права / Г.В. Мальцев. – М. : Изд-во СГУ, 2009. – 552 с.
7. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : [монографія] / С.П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 239 с.
8. Барак А. Судейское усмотрение / А. Барак ; пер. с англ. ; авт. предисл. М.В. Баглай. – М. : НОРМА, 1999. – 376 с.
9. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : [монографія] / О.Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.
10. Мельник О.В. Моральні засади провадження у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.В. Мельник. – К. : Київський національний ун-т внутрішніх справ, 2006. – 16 с.
11. Валицкий А. Нравственность и право в теориях либералов конца XIX – начала XX веков / А. Валицкий // Вопросы философии. – 1991. – № 8. – С. 25–40.
12. Бараннік Р.В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі / Р.В. Бараннік, В.П. Шибіко. – К. : КНТ, 2008. – 212 с.
13. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України / Л.М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Ліра, 2004. – 216 с.
14. Гончаренко В.Д. Моральність як основоположна умова справедливого правосуддя / В.Д. Гончаренко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 121–128.
15. Рішення ЄСПЛ «Городнічев проти Російської Федерації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.gu/documents/doc/2465023/2465023-001.htm>.
16. Рішення ЄСПЛ «Каверзін проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_851.
17. Рішення ЄСПЛ «Салахов та Іслямова проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/sprava-salahov-ta-islyamova-proti-ukrayini-doc149419.html>.
18. Никифорова Т.В. Уголовно-процессуальный обряд: теоретические и прикладные аспекты внешней стороны процессуальной формы : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Т.В. Никифорова. – Нижний Новгород, 2006. – 27 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

УДК 343.12

ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PROSECUTOR'S INDICTMENT ACTIVITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Шульган І.І.,

*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена характеристиці кримінально-процесуальної функції обвинувачення. Здійснення цієї функції, згідно із законодавством України, покладено на органи прокуратури. Обвинувальна діяльність прокурора розпочинається на стадії досудового розслідування і триває до прийняття судом остаточного рішення в кримінальному провадженні. Проаналізовано підходи, які існують у науці кримінального процесу, щодо розуміння сутності обвинувачення й моменту його виникнення в кримінальному провадженні.

Ключові слова: обвинувачення, кримінально-процесуальна функція, функція обвинувачення, державне обвинувачення, обвинувальна діяльність.

Статья посвящена характеристике уголовно-процессуальной функции обвинения. Осуществление данной функции, согласно законодательству Украины, возложено на органы прокуратуры. Обвинительная деятельность прокурора начинается на стадии досудебного расследования и продолжается до принятия судом окончательного решения в уголовном производстве. Проанализированы подходы, которые существуют в науке уголовного процесса, относительно понимания сути обвинения и момента его возникновения в уголовном производстве.

Ключевые слова: обвинение, уголовно-процессуальная функция, функция обвинения, государственное обвинение, обвинительная деятельность.

This article is devoted to the characterization of criminal procedure accusation. The execution of this function under the law of Ukraine assigned to the prosecution. Indictments activities prosecutor begins at the stage of preliminary investigation and continues until the final decision of the court in criminal proceedings. The article analyzes the approaches that exist in the science of criminal proceedings with respect of understanding of the indictment and the moment of its appearance in criminal proceedings.

Key words: indictment, criminal procedural function, function of accusation, public prosecution, indictment activity.

Актуальність теми. Підтримання державного обвинувачення в суді є однією з основних і визначальних функцій для органів прокуратури, передбачених ст. 121 Конституції України. Цю функцію закріплено й у Законі України «Про прокуратуру». Прокурор у кримінальному судочинстві передусім представляє загальнодержавні інтереси, які реалізуються в його обвинувальній діяльності. Керуючись власним внутрішнім переконанням, він визначає обсяг обвинувачення. Під час досудового слідства реалізація функції обвинувачення передбачає отримання доказової інформації, яка надалі лягає в основу позиції прокурора як державного обвинувача. Державне обвинувачення є найважливішою складовою обвинувальної діяльності прокурора в кримінальному судочинстві, оскільки лише під час розгляду кримінального провадження судом вирішується питання про винуватість або невинуватість підсудного. Якщо прокурором не буде доведено обвинувачення, то вся попередня робота із розкриття й розслідування злочину буде зведена нанівець.

Питання функцій прокурора на стадіях досудового й судового провадження розглядали у своїх працях такі науковці, як С. Альперт, В. Зеленецький, М. Строгович, В. Півненко, М. Руденко, П. Каркач, В. Юрчишин та інші. Але окремі аспекти кримінально-процесуальної функції обвинувачення є дискусійними, потребують подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття правової природи, сутності й значення здійснюваної прокурором функції обвинувачення.

Виклад основного матеріалу. Визначення правового статусу прокурора, структура і зміст його діяльності розкриваються в законодавстві України через покладені на органи прокуратури функції.

Поряд із цим у науці кримінального процесу немає узгодженої дефініції кримінально-процесуальної функції. Не містить визначення функцій суб'єктів кримінального провадження й нині чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України (як і попередній КПК 1960 р.). Хоча термін «функція» вживається в низці його норм (ч. 3 ст. 22, ч. 2 ст. 65 КПК України тощо).

Загалом кримінальні процесуальні функції можна визначити як виражені в законі основні напрями процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального провадження суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі в кримінальному провадженні для захисту своїх прав і законних інтересів [4, с. 17].

З урахуванням такого розуміння процесуальних функцій та аналізуючи положення ч. 3 ст. 22 КПК України, можна виокремити три основні кримінально-процесуальні функції – обвинувачення, захисту й правосуддя (судового розгляду справи).

У статті ми зупинимося на характеристиці кримінально-процесуальної функції обвинувачення, яку здійснює прокурор у кримінальному провадженні як під час досудового розслідування, так і в судовому розгляді.

Функція підтримання прокурором державного обвинувачення є чи не єдиною функцією, яка не викликала суттєвих зауважень міжнародних експертів щодо її відповідності європейським стандартам. Адже функція підтримання державного обвинувачення в суді здавна була притаманна органам прокуратури більшості країн світу.

На сучасному етапі в науці кримінального процесу термін «обвинувачення» використовується в багатьох розуміннях – як конституційна функція, сторона провадження, вид процесуальної діяльності, елемент принципу змагальності, правовий інститут тощо. Однак юридичною наукою не вироблено єдиного підходу до розуміння цієї правової категорії.

Виклад законодавцем положень ст. 22 Закону України «Про прокуратуру», на відміну від формулювання інших статей, що регламентують повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій, не розкриває змісту повноважень із підтримання державного обвинувачення, відсилаючи при цьому до КПК України.

У ст. 3 КПК України, яка дає визначення основних термінів, обвинуваченням названо твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, установленому цим Кодексом (п. 13 ст. 3) [1].

Державне обвинувачення тлумачиться як процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ст. 3 КПК України) [1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що поняття «обвинувачення» та «державне обвинувачення» є складовою функції обвинувачення, яку, відповідно до своїх повноважень, здійснює прокурор як сторона обвинувачення.

Зі змісту ч. 2 ст. 36 КПК України, що розкриває повноваження прокурора, убачається, що функція обвинувачення реалізується прокурором у досудовому провадженні у формі підготовки обвинувачення (п. п. 1–14 ч. 2 ст. 36 КПК України), а в судовому провадженні – у формі підтримання державного обвинувачення (п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України) [1].

Тим самим законодавець поділяє конституційну функцію обвинувачення на дві частини. Перша відбувається на стадії досудового провадження. На цьому етапі перед прокурором як представником сторони обвинувачення стоїть завдання встановлення особи, яка вчинила злочин, і збирання достатніх доказів для підтвердження її винуватості. Закінчується цей етап складанням або затвердженням прокурором письмового обвинувального акта.

Друга частина кримінально-процесуальної функції обвинувачення здійснюється на стадії судового провадження й полягає в доведенні прокурором перед судом обвинувачення конкретної особи в учиненні кримінального правопорушення. Виступаючи в суді, державний обвинувач самостійно визначає свою позицію під час судового розгляду справи.

Її основою є доказова база, отримана в ході попереднього розслідування.

Отже, здійснювана прокурором загальнопроцесуальна функція обвинувачення ділиться на дві самостійні, але взаємопов'язані частини – досудову та судову, кожна з яких реалізується на окремих етапах кримінального процесу. Змістом першої частини є діяльність прокурора й інших учасників сторони обвинувачення, яка спрямована на підготовку обвинувачення особи в учиненні кримінального правопорушення та виражається в обвинувальному акті. Метою другої частини є доведення прокурором обвинувачення в ході судового розгляду справи.

У науці кримінального процесу існує поділ функції обвинувачення за матеріально-правовою й процесуально-правовою ознаками. Під обвинуваченням у процесуальному значенні розуміють процесуальну діяльність уповноважених органів і осіб, яка полягає в збиранні доказів, що встановлюють винність особи в учиненні кримінального правопорушення, формулюванні цього обвинувачення у відповідних актах, а також доведенні його в суді. Водночас обвинувачення розглядають як певний предмет цієї діяльності – формулювання (опис) ознак і фактів, які становлять сутність конкретного складу злочину, що інкримінується особі, тобто обвинувачення в матеріально-правовому вираженні. Обвинувачення як процесуальна діяльність має бути предметним і відображатися в обвинуваченні в матеріально-правовому значенні, а останнє, у свою чергу, формулюється, обґрунтовується та існує не інакше як у ході обвинувальної діяльності. Тому, як стверджував С. Альперт, обвинувачення як діяльність і обвинувачення в матеріально-правовому значенні не існують одне без одного [5, с. 89–90].

На думку В. Юрчишина, використання терміна «обвинувачення» в КПК України у двох значеннях – для визначення основоположної (загальнопроцесуальної) функції обвинувачення і для характеристики обвинувальної діяльності прокурора на стадії досудового провадження – не відповідає теорії кримінального процесу й ускладнює проблему розуміння сутності цього поняття. Він пропонує першу частину прокурорської діяльності, що спрямована на забезпечення матеріально-правових підстав обвинувачення, тобто підготовку та затвердження обвинувального акта на стадії досудового провадження, визначити як підготовку кримінального позову. Другу ж частину прокурорської діяльності, спрямовану на забезпечення процесуальних підстав обвинувачення – доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, визначити як підтримання державного обвинувачення в суді. Такий підхід виключив би використання терміна «обвинувачення» в тексті одного закону в різних значеннях [6, с. 91].

Спірним, однак важливим із наукового й практичного поглядів є питання щодо моменту виникнення функції обвинувачення. Так, на думку М. Погорецького, реалізація функції обвинувачення починається

вже з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [7, с. 91]. Н. Сухарева вважає, що функція обвинувачення виникає під час провадження першочергових і невідкладних слідчих дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин [8, с. 7]. В. Зеленецький зазначає, що державне обвинувачення виникає в тому процесі, де прокурор досліджує обвинувальний акт і всі матеріали кримінальної справи [9, с. 16], тобто після закінчення досудового слідства. М. Чельцов пише, що обвинувачення формується й здійснюється тільки в судовому розгляді, тобто після прийняття рішення про призначення справи до судового розгляду, до цього моменту прокурор здійснює функцію дослідження обставин справи [10, с. 195]. В. Маляренко та І. Вернидубов стверджують, що функція обвинувачення починає реалізовуватись із моменту винесення слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого [11, с. 104].

Найбільш правильною нам видається остання точка зору. Так відбувалося за КПК 1960 р. (глава 12). Цю функцію починав реалізовувати слідчий із моменту винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого. Саме тому В. Маляренко та І. Вернидубов наголошували, що слідчий формулює обвинувачення в його матеріально-правовому значенні, згідно з яким надалі розгорнеться процесуальна діяльність із підтримання обвинувачення перед судом [11, с. 107].

Проте в КПК України 2012 р. українським законодавцем уведено новий інститут – повідомлення про підозру (ст. ст. 276–279 КПК України), який фактично прийшов на зміну інституту висунення обвинувачення. Унаслідок повідомлення про підозру в кримінальному процесі з'являється такий основний учасник кримінального провадження на стадії досудового розслідування, як підозрюваний. Правовий статус підозрюваного зберігається до направлення кримінального провадження з обвинувальним актом до суду.

При цьому важливим є дотримання порядку повідомлення про підозру. Повідомлення особі про підозру обов'язково здійснюється в таких випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення, а щодо окремої категорії осіб з урахуванням особливостей, визначених гл. 37 КПК України (ч. 1 ст. 276 КПК України) [1].

Підстави повідомлення про підозру залежно від їхнього змісту В. Гринюк ділить на дві групи: формальні та юридичні. До формальних підстав повідомлення про підозру він зараховує передбачені п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК України та називає їх вторинними, оскільки вони з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування щодо неї запобіжного заходу. Для вторинних підстав є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального пра-

випорушення. Юридичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення. Юридична підстава для підозри є прямою, оскільки в слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні зібрано достатню кількість доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення і склалось внутрішнє переконання, що саме ця конкретна особа підозрюється в учиненні кримінального правопорушення [12, с. 122]. Своєчасне встановлення формальних і юридичних підстав для повідомлення особі про підозру є передумовою обґрунтованості висунутої підозри та своєчасності набуття статусу підозрюваного.

Згідно зі ст. 277 КПК Україна, підозра повинна бути формалізована у вигляді процесуального документа – письмового повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення, який складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором. Лише з появою цього учасника процесу можна виконувати передбачені законом дії, спрямовані на його викриття в учиненні злочину, обмеження прав, застосування відповідних примусових заходів процесуального характеру. Як правильно зазначає В. Юрчишин, даючи свою згоду слідчому на повідомлення про підозру конкретній особі, прокурор розпочинає реалізацію функції обвинувачення на стадії досудового провадження. Усі процесуальні та слідчі дії, які проводяться прокуро-

ром і слідчим стосовно конкретних осіб, до винесення письмового повідомлення про підозру й вручення його конкретній особі не входять до змісту функції обвинувачення, а належать до функції встановлення істини по справі [6, с. 94].

Висновки. Отже, кримінальна процесуальна функція обвинувачення починається з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення. Цю функцію виконує прокурор, призначений процесуальним керівником у конкретному кримінальному провадженні. Прокурор є незмінним протягом усього провадження, що надає йому можливість належно підготуватися й успішно підтримувати обвинувачення в суді, а під час судових дебатів переконати суд в об'єктивності своєї обвинувальної позиції. Незмінність прокурора забезпечує його участь у кримінальному провадженні від початку досудового розслідування до завершення кримінального провадження вироком суду. Це покладає на нього повну відповідальність за законність, усебічність, неупередженість досудового розслідування та позиції в стадії судового розгляду справи.

Отже, функція обвинувачення є основною функцією прокурора в кримінальному процесі. Вона полягає у висуненні обвинувачення особі в учиненні кримінального правопорушення на підставі зібраних у ході досудового розслідування доказів та в його доведенні перед судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про прокуратуру : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
3. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&t=rec&id=94102.
4. Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Гошевський, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
5. Советский уголовный процесс / под об. ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. – К. : Вища школа, 1978. – 471 с.
6. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України / В. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 89–97.
7. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій / М. Погорецький // Право України. – 2015. – № 6. – С. 86–95.
8. Сухарева Н.Д. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Н.Д. Сухарева. – Иркутск, 2002. – 20 с.
9. Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В.С. Зеленецкий. – Х., 1979. – 144 с.
10. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М., 1962. – 493 с.
11. Маляренко В.Т. Прокурор у кримінальному судочинстві / В.Т. Маляренко, І.В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
12. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особі про підозру як початок реалізації функції обвинувачення / В. Гринюк // Право України. – 2013. – № 11. – С. 120–126.
13. Каркач П. Деякі питання суті державного обвинувачення / П. Каркач, Я. Ковальова // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. 26–32.